

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

2023

6-сан

*Ўзбекистан Республикасы Министрлер Кабинети жанындагы
Жоқаргы Аттестация Комиссиясы Президиумының
25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды*

*Қарақалпақстан Баспа сөз хәм хабар агентлиги тәрәпинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.
№01-044-санлы гүўалық берилген.*

6-сан 2023

декабрь

Шөлкелестіріушілер:

*Қарақалпақстан Республикасы Халық билимлендириу Министрлиги,
ӨЗПИИИ Қарақалпақстан филиалы*

**Редактор:
А. Тилегенов**

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ
Ерполат АЛЛАМБЕРГЕНОВ
Алишер АЛЛАМУРАТОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ
Тўлқин АЛЛАЁРОВ
Умида БАҲАДИРОВА
Фархад БАБАШЕВ
Гулзода БОЙМУРОДОВА
Шахло БОТИРОВА
Маманазар ДЖУМАЕВ
Асқар ДЖУМАШЕВ
Алишер ЖУМАНОВ
Гўлнара ЖУМАШЕВА
Холбой ИБРАГИМОВ
Умида ИБРАГИМОВА
Меруерт ПАЗЫЛОВА
Асқарбай НИЯЗОВ
Сабит НУРЖАНОВ
Уролбой МИРСАНОВ

Нуржан МАТЧАНОВ
Сафо МАТЧОН
Шуқурилло МАРДОНОВ
Бахтиёр РАХИМОВ
Фурқат РАЖАБОВ
Арзы ПАЗЫЛОВ
Барлықбай ПРЕНОВ
Феруза САПАЕВА
Қахқор ТУРСУНОВ
Амина ТЕМИРБЕКОВА
Нурзода ТОШЕВА
Тажибай УТЕБАЕВ
Амангелди КАМАЛОВ
Ризамат ШОДИЕВ
Зафар ЧОРШАНБИЕВ
Рустам ФАЙЗУЛЛАЕВ
Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Умид ХОДЖАМҚУЛОВ
Гулрухсор ЭРГАШЕВА
Гавхар ЭШЧАНОВА

МАЗМУНЫ

ТИЛ ХЭМ ЭДЕБИЯТ

Султанов Б. Академиктин ибратлы өмир жолы	7
Primbetov Q. Akademik Jumanazar Bazarbaevtin talim ham tarbiya masaleleri haqqinda oylari	17
Saydullayeva M. Tibbiy terminologiyadagi so'z birikmalari tarixi va uning jamiyatdagi roli	22
Achilov M. Fransuz tilida fonetik, morfologik, semantik so'z yasalish hodisasining tahlili	26
Бердибекова Х. Лексик-семантик муносабатларга кўра фалсафий терминлар тавсифи	30
Kakhorova M. Zamonaviy xorijiy tillarda sintetik so'z yasalish hodisasi fransuz tilidagi qo'shimcha va so'zlar misolida	39
Maxkamova G. Ona tili darslarida ko'p ma'noli so'zlarni o'qitishda o'qituvchi faoliyati bilan bog'liq texnologiyalar	43
Amanov U. Sadridin Auniyning "Namunayi adabiyoti tojik" tazkisasi haqida	49
Кадирова Л. Структурно-языковые характеристики спортивных терминов-эпонимов в русском и английском языках	53
Эсанов У. Региональная и архаичная лексика в произведениях Н.С. Лескова	60
Tashxodjaeva P. The methods of using active learning on english language	65
Utambetova A. Theoretical framework for research assessment in modern linguistics based on good and bad concepts	70

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Химматалиев Д.О., G'orporova O.X. Pedagogika fanini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'rni	76
Ходжамқулов У.Н. Педагогик таълим кластери: узлуксиз таълимни ривожлантириш концепцияси	80
Utamuradov U.M. Huquqiy kompetensiyaning mazmuni, tuzilmasi va o'ziga xosligini belgilab beruvchi tushunchalar tizimi	90
Nasirova Sh.N. Raqamli texnologiyali ta'lim tizimida elektron resurslardan foydalanishning samaradorligi	96
Матякубов К.К. Умумтаълим мактабларида технологик таълимнинг "STEM" билан алоқадорлиги	102
Матякубов К.К. Технологик таълимнинг ривожланиш тадрижи: зарурат, эҳтиёж ва тадқиқ	106
Мавланов С.П. Архитектура ва қурилиш соҳасида ахборот ва коммуникация технологияларидан фойдаланиш самарадорлиги	113
Тожибоев М.Н. Индивидуал таълим траекторияси асосида талабаларнинг педагогик тафаккурини ривожлантириш технологияси	120
Хакимов Ж. Бўлажак мутахассислар ахборот компетентлигини шакллантириш масалалари	125
Narzulloeva F.F. Zamonaviy oliy ta'lim tizimini boshqarishda strategik qarorlar qabul qilish tamoyillari	133
Элмурзаева Н.Х. Педагогик психология таълим-тарбия муассасаларидаги ёшлар иктидорини ўстириш фаолиятига дахлдордир	138
Жўраев А.М. Ўқувчиларни касбга йўналтиришда компьютер фанлари бўйича факультатив курсларни ташкил этиш масалалари	152
Холмирзаев И.Ш. Физика фани асосида ўқувчиларнинг амалий компетенциясини шакллантириш методикаси	159
Abatov J.B. Talaba yoshlarda kreativlik sifatlarini rivojlantirishning pedagogik texnologiyalarini takomillashtirish	165
Narmetov I.R. Raqamli transformatsiya asosida ta'limni barqaror rivojlanishning pedagogik jihatlarini	168

ZAMONAVIY XORIJIY TILLARDA SINTETIK SO‘Z YASALISH HODISASI FRANSUZ TILIDAGI QO‘SHIMCHA VA SO‘ZLAR MISOLIDA

Kakhorova M.A

Toshkent tibbiyot akademiyasi o‘qituvchisi

Tayanch so‘zlar: sintetik, sifat, so‘z yasovchi, substansiya, ilmiy termin.

Ключевые слова: синтетика, прилагательные, словообразователь, субстанция, научный термин.

Key words: synthetic, quality, word maker, substance, scientific term.

So‘z yasash tilning lug‘at boyligini rivojlantirishning asosiy, eng muhim usuli hisoblanadi, chunki so‘z yasash sohasida til rivojlanish qonuniyatlari ayniqsa yaqqol namoyon bo‘ladi. Tilning lug‘at boyligi va unga xizmat qiluvchi so‘z yasalish mexanizmi kuzatishlar, mulohazalar va umumlashtirishlar uchun eng boy materialni beradi.

Sintetik so‘z yasalishi xorijiy tillardagi eng keng tarqalgan hodisa hisoblanadi. U ko‘pincha o‘zak morfema bilan ifodalanadigan so‘z yasovchi o‘zakga qo‘shimchalar yoki old qo‘shimchalar qo‘shishdan iborat bo‘ladi.

Qo‘shimchalar va old qo‘shimchalar o‘zakga nisbatan o‘z o‘rni bilangina farqlanadi. Bu hosila morfemalarining asosiy farqi shundan iboratki, prefiks asl so‘zning lug‘aviy sinfini o‘zgartirmaydi, yangi, old qo‘shilgan so‘zlar bir gap bo‘lagi ichida qoladi. **Masalan: *dire-predire, utility-inutile, mettre-promettre va hokazo.***

Bir qator qo‘shimchalar esa asl o‘zak so‘zlarning sinfini o‘zgartirmaydi, masalan: maison-maisonette (otlar) crier-criailler (fe’llar) va boshqalar.

Ayrim old qo‘shimchalar mustaqil so‘z sifatida qo‘llanishi mumkin ultra-super, a, avant, contre, bien, mal va boshqalar.

O‘zak qo‘shimchali otlar ish-harakat yoki harakat natijasini bildira oladi. Masalan: -tion (variantlar –ation, -(is)ation, -(ific)ation, (fac)tion, (i)tion),

- age, issage (yig‘uvchi-yig‘ish; alunir-alunissage),
- ment (almashtiruvchi-o‘zgartirish),
- ure (baraka-baraka),
- aide (glisser-glissade),
- ance (esperer-esperance).

Sifat o‘zaklarida yasalgan otlar:

eur(blanc,blanche-blancheur),

- ie(barbare-barbarie),
- esse qo‘shimchalari yordamida yasaladi (faible-faiblesse),
- ude, -itude (aniq-aniqlik),
- ise (bête-betise),
- te, -ite (habile-habilete, banale-banalite),
- isme (pendant-pendantisme, communiste-communisme).

Substantiv o‘zaklar asosida tuzilgan otlar kasb-hunar nomini (ferme-fermier, chapeau-chapelier), idishlar, idishlar (cendre-cendrier), mevali daraxtlarni (cerise-cerisier, poire-poirier) anglatishi mumkin.

- *aire qo‘shimchasi yordamida shaxs ismlari yaratiladi (fonction-fonctionnaire), -iste qo‘shimchasi sifatdosh vazifasini ham bajara oladigan hosila otlarni hosil qiladi (greve-greviste).*

Denominativ otlar umumiy ma’noga ega bo‘lishi mumkin:

(colonne-colonnade), -aie (cerise-ceirsaie, rosier-roseraie), -elie, -et, -etie, -elet, -elett, -lie kabilar qo‘shimchalari yordamida denominativ ot kamaytiruvchi ma’noga ega bo‘ladi (affiche-affichette, ruisseau-ruisselet va boshqalar). Subyektiv baho qo‘shimchalari jonli otlarga, masalan, pastlovchi -ard qo‘shimchasi (riche-richard) qo‘shilishi mumkin.

Ilmiy terminologiyada ular quyidagilardan keng qo‘llaniladi: yunon kelib chiqishi qo‘shimchalari yordamida tuzilgan nominal otlar: -te (branxit, larygit), -ose (nevroz), -ome (fibroma, gematoma), -ides, (kandes, ovides), va boshqalar.

Sifatlarning qo‘shimchalar yordamida yasalishi: Og‘zaki sifatlardan -eur (flatter-fiattteur, charmer-charmeur), -abl –ible (manger-mangeable, laver-lavable, bo‘luvchi-bo‘linuvchi) qo‘shimchalari yordamida yasaladi. Nominal sifatlardan (affaire-affaire), -u (barbe-barbu), -able (charite-charitable), -aire (banque-banquaire), -al (milliy-milliy), -el (culture-) qo‘shimchalari yordamida yasaladi. madaniyatli), -esque (roman-roman), -eux, -euse (jasorat-jasorat), -if,ive (crainte-craitife), -ien (terre-terrien), -in (argentinalik), -i (marshrut-routier), -ique (atome-atomique), -oire (illyuziya-illyuzoire)

Tegishli otlardan sifatlari –ais (Marseille-marsellais), -ain (Mtxique-mexicain), -een (Europe-europeen), -ien (Egypte-egyptien), -ite (Moscou-moscovite), qo‘shimchalari yordamida yasaladi. h.k. jonlantirilgan otlarga qo‘shimchalar qo‘shiladi: -al (patron-patronal), -esque (masxaraboz-masxaraboz), -ier (shahzoda-princier) va boshqalar.

Sifatdosh qo‘shimchalar yordamida yasaladi: -ard (faible-faiblard), -asse (blond-blondasse), -atre (jaune-jaunatre), -aud (noir-noiraud), -et, -ette (propre-propret-propretai). pauvre-pauvret-pauvrette) va boshqalar.

Yangi fe'llar substantiv, sifatdosh va fe'l o'zaklaridan yasaladi.

Qo'shimchalarning yasalishi sifatlarning jenskiy rod shakliga bog'langan -ment qo'shimchasi yordamida sodir bo'lsa, o'zak va qo'shimchalarning birikishida bir qator hollarda fonetik o'zgarishlar sodir bo'ladi: clair-claire-clairement, adolatlilik va boshqalar. Lotin tilidan to'g'ridan-to'g'ri meros bo'lib o'tgan so'zlarda ajralib turadigan umumiy qo'shimchalari: -age, -ais, -ois, -aison, -eau, -esse, -ien va boshqalar.

Hozirda foydalanilayotgan roman—german tillaridagi ayrim qo'shimchalarning unumdorligini ko'rib o'taylik:

(-esque, -oche, -asque), (-ade), (-ing, -er), -erie (-ier, -ie): cheval, chevalier,

chevalerie (garde-boue, porte-bagages, ouvre-botte, tail-racines, brise-pierres, perce-verre), hojatxona buyumlari, kiyim-kechak va boshqalar (garde-robe, lave-vaisselle, cure-dent, porte-cigar). Ushbu modelning qo'shma otlari kasb, (porte-drapeau, aide-comptable, garde-malade), hayvonlar, hasharotlar, o'simliklar (turne-per, perce-neige, perce-muraille) bo'yicha belgilash uchun ham xizmat qilishi mumkin.

Til taraqqiyotining turli davrlarida turli so'z yasalishi modellari unumli va samarasiz bo'lishi mumkin, mahsuldorlik yoki unumsizlik esa ham til ichidagi, ham tildan tashqari omillarga bog'liq bo'lishi mumkin. Misol uchun, substantiv o'zaklarga qo'shilib, "mevali daraxt" (poirier, bananier, pommier, cerisier) ma'noli ot yasash uchun xizmat qiluvchi -ier qo'shimchasining mahsuldorligi mos keladigan daraxt turlari soni bilan chegaralanadi, ya'ni ekstralingvistik omil hisoblanadi.

Suffiksatsiya ilmiy va publitsistik nutqning juda samarali usuli bo'lib, u neologizmlarni yaratishning eng muhim vositasi bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, -isme, -iste, -ique, -ation qo'shimchalari bo'lgan modellar unumli. Xalq tilida va jargonda -ard, shuningdek -o qo'shimchalari unumli bo'ladi. Fe'l yasalishi uchun -er qo'shimchalari qo'llaniladi va bu qo'shimchalar til rivojlanishida juda muhim ahamiyat kasb etadi. Prefiksatsiya paytida yordamchi morfema (prefiks) o'zakga nisbatan bosh gapda bo'ladi. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, prefikslar, qo'shimchalardan farqli ravishda, hosil qiluvchi o'zak mansub bo'lgan gap qismini o'zgartirmaydi (*lire – relire, mobil – harakatsiz va boshqalar*), ular ham qo'shimchalarga qaraganda kamroq ixtisoslashgan, chunki bir xil prefikslar qo'shimcha so'z birikmalariga ega bo'lishi mumkin. Keling, asosiy prefiks modellarini ko'rib chiqaylik. ***Ot va sifatlarning prefikslar yordamida yasalishi olaylik: Ot va sifatlarning avant- (avant-guerre; avant-poste), anti- (antihambre), pre (preclassique, prehistorire), apres- (apres-guerre), post- (postclassique), retro- (prefikslari yordamida yasaladi. retrofusee) va hokazo.***

Eng mahsuldor prefikslardan biri: Contre- prefiksi ham fe'l, ham og'zaki otlarni hosil qilish uchun ishlatiladi: *contre-attaquer, anti-prefiks ot va sifatlar yasash uchun ishlatiladi: anti-char, antiparazit, antialcoolique, antimonarchique, anti-racist, antisportif va boshqalar.*

Bir qator italyanacha so'zlardan olingan para qo'shimchasi himoya qilish ma'nosida ishlatiladi: parapluie, parachute, paratonnere va boshqalar, ot va sifatlar trans-prefiks yordamida hosil bo'ladi: transpozitsiya, tarjima, transalpin, transpolaire, transposable; super-, sur- prefikslari orqali biror narsaning eng yuqori sifati, "yuqorida, ustida bo'lish" tushunchalarini ifodalovchi, (men ham inter-, entre- prefikslari, "oradagi" munosabatni ifodalovchi ot va sifatlar yasaladi: ustki tuzilish. , superfin, surprofit, internationalisme , intennediaire, entre-ligne, entresol, entrelarde kabilar, yuqori sifat ma'nosidagi archi-, extra- prefikslari asosan sifatdosh yasash uchun ishlatiladi: archifaux, archicredul, extra-dur, extra-fin, "tashqarida" mahalliy tushunchasini ifodalovchi extra prefiksi ham sifat, ham ot yasash uchun ishlatiladi: extrascolaire, extraurbain, extradros.

Prefikslar tizimida muhim o'rinni in-, dis-, mal-, a- inkor prefikslari egallaydi: disgracieux, dissemblable, maladroit, malhonnête, amoral, anormal. Juda keng tarqalgan ia- prefiksi bir qator morfologik variantlarga ega: habile - inhabil, iloji - imkonsiz, mangeable - inmangeable, lisible - illisible va boshqalar.

Demak, qo'shimchani mahsuldorligi masalasi ma'lum bir so'z yasaliş modelining, ma'lum bir davrning, muayyan funksional uslubning xususiyatlarini hisobga olgan holda hal qilinadi.

Adabiyotlar:

1. Степанов Ю.С. Структура французского языка. – М.: Высшая Школа, 1985.
2. Тархова В.А. Хрестоматия по лексикологии французского языка. – Л.: Просвещение, 1972.
2. Фельдман Н.И. О специфике небольших двуязычных словарей. «Вопросы языкознания», 1952, № 2.
3. Халифман Э.А. вопросу о суффиксальном словопроизводстве в современном французском языке. –Вестник Московского университета, № 2, СС.123-134.
4. Халифман Э.А., Т.С.Макеева, О.В.Раевская «Словообразование в современном французском языке» Москва 1983 год.

РЕЗИОМЕ

Ushbu maqolamizda tilning lug'at boyligi va unga xizmat qiluvchi so'z yasaliş mexanizmi sintetik so'z yasaliş so'z yasovchi qo'shimchalar yoki old qo'shimchalar ularning sintetik so'z yasalişida tutgan roli haqida qisqacha ma'lumot berib o'tamiz. Hamda bu hosila morfemalarining asosiy farqi, prefiks va asl so'zning mohiyatini o'rganamiz.

РЕЗИОМЕ

В этой статье мы дадим краткую информацию о словарном запасе языка и обслуживающем его механизме словообразования, образовании синтетических слов, роли словообразовательных суффиксов или префиксов в образовании синтетических слов. И мы не изучили главное отличие этих производных морфем, суть приставки и исходного слова.

SUMMARY

In this article, we will provide brief information about the vocabulary of the language and the mechanism of word formation that serves it, the formation of synthetic words, the role of word-forming suffixes or prefixes in the formation of synthetic words. And we have not studied the main difference between these derived morphemes, the essence of the prefix and the original word.